

Harriet Allsopp, *The Kurds of Syria: Political Parties and Identity in the Middle East* (London: I. B. Tauris, 2014), 299 pages.

השינויים וההתפוכות במזרח התיכון בשנים האחרונות גדולים ממה שיכול היה איש לצפות. אירועי 'האביב הערבי', שגלשו במקרים רבים לאירועים אלימים ולמלחמות אזרחים עקובות מדם, טרפו את הקלפים הפוליטיים, החברתיים והכלכליים ברבות ממדינות המזרח התיכון. נדמה, עם זאת, שאין מדינה באזור שהשפעת 'האביב הערבי' עליה ועל שכנותיה הייתה גדולה יותר מסוריה. סוריה שקועה כבר יותר משש שנים במלחמת אזרחים עקובה מדם, שמספר הקורבנות בה כבר מתקרב לחצי מיליון אזרחים. האסון בסוריה רק מתעצם לנוכח גל של למעלה מחמישה מיליון פליטים שכבר יצאו מן המדינה בעקבות המלחמה, ולפחות כמספר הזה עקורים בארצם.

מקומם של הכורדים הסורים אינו נפקד אמנם במרחץ הדמים במדינה, אולם בצל האירועים הקשים בסוריה, ניכרת בקרב הכורדים הסורים גם תחייה פוליטית ותרבותית שכמוה לא ידעו בעבר. הריק השלטוני והביטחוני האדיר שהותירה אחריה מלחמת האזרחים באזורים רבים בסוריה פורר את השלטון המרכזי ואת שליטתו האפקטיבית בחלקים ניכרים של המדינה. כיבושי הנרחבים של ארגון המדינה האסלאמית בשנים 2013-2014 בשטחי המדינה ערערו עוד יותר את מעמדו של המשטר והחלישו את אחיזתו, ורק בשנתיים האחרונות, בגיבוי צבאי רוסי, מצליח המשטר להשיב לעצמו באלימות רבה כמה מן האזורים שאיבד בעבר. מצב כאוטי זה סלל את הדרך להגשמת החלום עתיק היומין של הכורדים – הקמת מדינה עצמאית, שגם אם הוקמה רק בחלק מהטריטוריה של 'כורדיסטאן הגדולה', החלק שבצפון מזרח סוריה, נחשבה צעד הכרחי לקראת הגשמת החלום הרחב יותר. כך, מתוך שברי המדינה הסורית, קמה בשנת 2012 'כורדיסטאן הסורית', או בשמה הכורדי 'רו'אבה' (Rojava), שמאז כבר הספיקה לשנות את שמה הרשמי לשם 'הפדרציה הדמוקרטית של צפון סוריה'.

על רקע זה, אין ספק כי ספרה של הרייט אלסופ יצא לאור בעיתוי שאין מתאים ממנו. אלסופ היא בוגרת אוניברסיטת אוקספורד ועמיתת מחקר ב-Middle East Research Institute בארכיל, בירת כורדיסטאן העיראקית, והיא כתבה רבות על הסוגיה הכורדית, ובמיוחד על הזירה הפוליטית בכורדיסטאן הסורית. ברור לחלוטין שעם התבססותה של אוטונומיה כורדית כזאת בצפון מזרח סוריה בנסיבות הפוליטיות הקשות במדינה המשועת ועל רקע השינויים הפוליטיים והדרמטיים במזרח התיכון כולו, יש חשיבות רבה בהכרת הזירה הפוליטית הפנימית ביישות החדשה. לחשיבות זו תורמת גם מעורבותם המכרעת של לוחמי המיליציה הכורדית YPG (היחידות להגנת העם) מכורדיסטאן הסורית בלחימה מול המדינה האסלאמית בחזיתות הבורעות בקובאני ובסינג'אר, מעורבות שהציבה אותה כאחד הכוחות הלוחמים הבולטים לא רק בחזית הסורית כי אם באזור כולו.

לצד העיתוי המושלם, שהמחברת מודעת לו ועוסקת בו בהרחבה בהקדמה לספרה, הספר מצטרף למספר לא גדול, אך חשוב, של מחקרים מן השנים האחרונות שבמרכזם הקהילה הכורדית בסוריה, קהילה שנותרה במידה רבה בצילו של המחקר ההיסטורי והפוליטי הענף של הקהילות הכורדיות בעיראק ובתורכיה. מבחינה זאת, ספר זה מעלה תרומה חשובה למילוי של פער גדול במחקר ההיסטורי והמדיני של הכורדים בסוריה, והוא ניצב לצד ספריהם החשובים והחלוציים של קרים יילדיז (Yildiz), כך אחד מתוך סדרת ספרים שנגעו בכורדים במדינות השונות ועניינם המרכזי סוגיות זכויות אדם),¹ של הרייט מונטגומרי (Montgomery),² של ג'ורדי טז'ל (Tejel),³ וספרים אחרים,⁴ שבהם נידונו הכורדים של סוריה במסגרת עיסוק רחב יותר בסוגיה הכורדית במזרח התיכון.

לפי ההערכות השונות, חיים בסוריה בין מיליון וחצי לשלושה מיליון כורדים, המהווים בין שמונה לחמישה עשר אחוזים מאוכלוסיית המדינה, שמנתה ערב המלחמה כ-22 מיליון נפש. הכורדים בסוריה חיים בכמה מובלעות גדולות, באל-חספה, קובאני ועפרין, ו'יושבים' על אסם התבואה המרכזי של סוריה כמו גם על אחד ממצבורי הנפט העיקריים שלה, ולכן יש להם ערך אסטרטגי מיוחד, אלא שזה רק מסבך יותר את מצבם. לכל אורך הספר ממחישה המחברת יפה עניין העובר כחוט השני בהיסטוריה של הכורדים במדינה הסורית במחצית השנייה של המאה העשרים ובראשית המאה העשרים ואחת: כיצד נפל המיעוט הכורדי בסוריה, שהוא מיעוט אתני-ילידי, קורבן למשטר שביקש לכפות האחדה תרבותית-אתנית על בסיס הערביות, ולכן הכחיש את קיומה של קבוצה אתנית אחרת החולקת את אותה הטריטוריה ובעצם קיומה בה מערערת על מטרותיו של המשטר ועל יעדיו. לצד זאת עומדת המחברת על התפתחותה של הפעילות הפוליטית והמפלגתית בקרב הכורדים, פעילות שמטרתה הייתה להשמיע את קולה של האוכלוסייה הכורדית המודרת, לחתור לשיפור מצבם במדינה ולהשגת מטרותם המרכזיות – זכויות לאומיות ותרבותיות. בעת כתיבת הספר לא יכלה המחברת, כמובן, לנבא את מה שאירע בשנים האחרונות בסוריה. עם זאת, היא מצליחה לשרטט בספרה בקווים מדויקים למדי את הדינמיקה הפוליטית והמפלגתית שהיוותה את המסד האידאולוגי והארגוני לתהליכי התגבשותו של האזור הכורדי האוטונומי בצפון מזרח סוריה.

- 1 Kerim Yildiz, *The Kurds in Syria: the Forgotten People* (London: Pluto Press in association with Kurdish Human Rights Project, 2005)
- 2 Harriet Montgomery, *Kurds of Syria: An Existence Denied* (Berlin: Europäisches Zentrum für Kurdische Studien, 2005)
- 3 Jordi Tejel, *Syria's Kurds History, Politics and Society* (London: Routledge, 2009)
- 4 David Romano and Mehmet Gurse, *Conflict, Democratization, and the Kurds in the Middle East: Turkey, Iran, Iraq, and Syria* (New York: Palgrave Macmillan, 2014)

ראשיתו של הספר בעבודה היסטורית מדוקדקת, שהיא במידה רבה ארכאולוגיה של הפוליטיקה הכורדית בימינו, באמצעות ההיסטוריה של המפלגה הכורדית הראשונה בסוריה, 'המפלגה הכורדית הדמוקרטית בסוריה' (Partiya Dêmkrat a Kurd li Sûriyê) שהוקמה בשנת 1957, ואפשר לקבוע שהיא שייסדה את הפוליטיקה הכורדית וסללה את הדרך למפלגות שבאו אחריה, שרובן היו פיצולים ופיצולי-פיצולים שלה. המחברת נותנת את הדעת באריכות לרקע החברתי והפוליטי שהוליד את הפיצולים האלה, מצביעה על תופעה מעניינת של תת-פיצולים פנימיים במפלגות שיצאו משורות מפלגה זו, ומציינת שאין הבדל של ממש בין מפלגות־הבת האלה, זולת - אולי - האשים המנהיגים אותן ודרכיהן השונות להשגת עמדות כוח והשפעה בתוך קהילתם ובזירה הסורית בכלל. בכך היא עומדת על הנימים העדינים הקושרים בין החברה הכורדית בסוריה לבין המפלגות הפועלות בשמה, ועל מערכת היחסים המורכבת ביניהן. מקריאת הספר עולה כי העיקרון המנחה את אלסופ הוא שהבנה טובה יותר של הזירה המפלגתית הכורדית המורכבת בסוריה תספק הבנה טובה יותר - גם אם לא שלמה - של החברה הכורדית בסוריה ושל הזרמים השונים בה.

בעמודיו הראשונים של הספר מופיעות שתי רשימות חשובות ומועילות: הראשונה, רשימה של שמות המפלגות הכורדיות שפעלו בסוריה לאורך השנים בלויית תעתיקים מלאים בכורדית ובערבית, תרגום השמות לאנגלית ושמות מנהיגי המפלגות, והשנייה, רשימת הקואליציות המפלגתיות הכורדיות שנוצרו במשך השנים, גם כאן בצירוף שמות מלאים בכורדית ובערבית בתרגום מלא לאנגלית ובציון השנים שבהן התקיימו. במבט ראשון נראה, אמנם, שרשימות אלו ארכניות מעט, ואולי הושמו מחוץ למקומו הטבעי של נספח מסוג זה (בסוף הספר), אולם עם קריאת הספר מתגלה שהן בעלות ערך רב וחוסכות הן למחברת והן לקוראים את הצורך בהסברים חוזרים ונשנים על המפלגות למיניהן. בזכות מיקומן בתחילת הספר הרשימות הללו הן חלק מן המבנה הכללי של הספר והופכות לכלי עבודה שהקוראים חוזרים אליו פעמים רבות במהלך הקריאה. בסך הכול זו תרומה נוספת של המחברת למחקר הפוליטיקה הכורדית בסוריה והפוליטיקה בסוריה בכלל, בהווה ובעתיד, וחוקרים אחרים יוכלו להפיק מהן תועלת רבה במחקריהם.

נקודת חוזק חשובה נוספת של ההקדמה לספר היא הרפלקציה הארוכה שעורכת המחברת - כארבעה עמודים משישה־עשר עמודי ההקדמה - על המתודולוגיה והפרקטיקה של המקור המרכזי והחשוב ביותר בעבודתה - הריאיון. אלסופ, כחוקרים אחרים לפניו, קיבלה גישה מוגבלת ביותר לארכיוני המדינה הסורית, כחלק ממדיניות גורפת של הגבלת הגישה לארכיונים, המתרחבת עשרת מונים כשנושא המחקר הוא הסוגיה הכורדית הרגישה. משום כך ניצלה אלסופ את היותם של רבים ממושאי מחקרה בין החיים והפכה את הריאיון לכלי מחקרי מרכזי לשם מיפוי הפעילות המפלגתית

הכורדית במדינה ולניתוחה. אלסופ דנה בהרחבה במגבלות המתודולוגיות, הפוליטיות, האתיות, ואולי מעבר לכול – הביטחוניות, שבקיום ראיונות עם מנהיגי מפלגות, פעילים, אינטלקטואלים, אמנים, עיתונאים, משפטנים, אנשי שבטים, סטודנטים ואנשים מן השורה בסוריה של ימינו. ביושרה ובמקצועיות מרשימות היא עומדת על הקשיים והסכנות שמציבים הראיונות לפני המרואיינים שלה ולפניה, בהיותה חוקרת זרה העוסקת בסוגיה רגישה ממילא במדינת משטרה דכאנית, למול הרווח הגדול שהפיקה מהראיונות האלה במחקרה. הדיון של אלסופ בסוגיה זו היא בלי ספק ה'טור-דה-פורס' של ספר זה, והוא בהחלט יוכל לשמש חוקרים ותלמידים העושים שימוש בראיונות ומבקשים לעמוד על יתרונותיו ועל בעייתיותו של כלי זה במחקר.

הפרק המעניין ביותר בספרה של אלסופ הוא הפרק השביעי, העוסק בהרחבה באחת הסוגיות הבעורות והמרתקות ביותר בזירת היחסים שבין האוכלוסייה הכורדית למדינה הסורית – סיפורם של כ-300,000 הכורדים 'חסרי האזרחות' (המכונים בערבית 'אג'אנב', זרים, או 'מפתומין', משוללי אזרחות) במדינה. אזרחותם של הכורדים האלה נשללה בעקבות מפקד אוכלוסין שנערך במחוז אל-חסכה בשנת 1962, כחלק מצעדי הריאקציה המקומית בעקבות נפילת הרפובליקה הערבית המאוחדת (UAR). מחוז אל-חסכה הפורה ועתיר המשאבים, שהכורדים היו בו אוכלוסיית הרוב, היה אזור ספר הסמוך לגבולה של סוריה עם תורכיה ועיראק, שתי מדינות שלסוריה היו יחסים עכורים עמן. משום כך היה האזור פגיע במיוחד והמשטר ניסה לכפות צעדי שיערוב לשם האחדת אוכלוסיית המדינה, והאוכלוסייה הכורדית שישבה בו, שהייתה ממילא הקבוצה המודרת והמקופחת ביותר במדינה, הפכה גם הפגיעה ביותר לשרירות לבו של המשטר הסורי הלאומני החדש.

מפקד האוכלוסין של 1962 קבע כי כורדים רבים המתגוררים במחוז אל-חסכה היגרו אליו מן המדינות השכנות אחרי שנת 1945, שנקבע שהיא השנה הקובעת לענייני המפקד. כל הכורדים שהגיעו לסוריה אחרי השנה הזאת, גם אם עשו זאת בידיעתם של שלטונות המנדט הצרפתי ובעידודם, הוכרזו 'זרים' (אג'אנב) ואזרחותם נשללה מהם. אחרים, שלא היו זכאים בעת קיום המפקד לאזרחות מסיבות אחרות הוכרזו 'שוהים לא חוקיים במדינה' (מפתומין). בעקבות המפקד הוכרזו אפוא חלק מהכורדים באזור אל-חסכה פולשים ומסוכנים הן לביטחון המדינה הסורית והן לזהותה הערבית. לבעיית ה'אג'אנב', ובעיקר לבעיית ה'מפתומין' במדינה, לא נמצא מענה עד ימינו, למרות הקלות מסוימות שהיה משטר אסד נכון להעניק להם בשנים האחרונות. עניין זה עודדו בוער באזורי הספר הכורדיים ובשכונות הכורדיות בעריה הגדולות של המדינה, כמו שכונת הפועלים זור'אבא בדמשק. עם זאת, כפי שמראה יפה אלסופ בפרק הזה, למרות מרכזיותה בשיח הפוליטי הכורדי, לא הצליחה הסוגיה הזאת להפוך למכשיר גיוס פוליטי משמעותי, היות שבמשך השנים נחשבו משוללי האזרחות קבוצה נחותה לא רק

בעיניי המדינה אלא גם בתוך החברה הכורדית עצמה. משום כך לא הצליחו ה'אג'אנב' להפוך לכוח חברתי מגובש שיוכל לממש את השפעתו גם בזירה הפוליטית ולא זכו מעולם לייצוג פוליטי שיוכל לקרב פתרון כלשהו לבעייתם.

סוגיה מרתקת נוספת שאלסופ מזכירה בספרה היא תפקידם של מנהיגים לאומיים סורים ממוצא כורדי, כמו חוסני זעים, מנהיג ההפיכה הצבאית ב-1949, ואדיב אל-שישכלי, מנהיג ההפיכה הצבאית ב-1953, הזכור בזיכרון הקולקטיבי הסורי כדיקטטור נוקשה ואלים במיוחד. כמנהיגים סורים אחרים לפניהם ואחריהם, נשענו השניים על בסיסי כוח איתנים בשורות הצבא הסורי, ונהגו יד קשה באוכלוסייה הכורדית, ובשם כפייתתה של זהות ערבית-אסלאמית אחידה פעלו נגד ביסוסה של זהות כורדית נבדלת ונגד הלשון הכורדית. גם אם אפשר להבין את דרך פעולתם של השניים במושגים של 'ריאל-פוליטיק' ועל רקע ההקשר הסורי של שנות החמישים והשישים רבות התהפוכות במדינה, היה מעניין לעמוד ביתר העמקה על מניעיהם של השניים בפעולתם החרפה נגד הקבוצה האתנית שאליה הם השתייכו ועל היבטי ההשתייכות, הזהות והזרות באישיותם שהובילו אותם לעמדה התקיפה והאלימה שנקטו נגדה. היה יכול להיות מעניין גם לקשור בין המתקפה שניהלו המשטרים בהנהגת שני המנהיגים האלה לבין ראשית התגבשותה של התנועה הלאומית הכורדית במדינה, שנים ספורות בלבד לאחר הסתלקותם מן הזירה הפוליטית. ההיבטים האלה נעדרים כליל מניתוחה של אלסופ, ובהחלט היה טעם להרחיב את העיסוק בהם.

אולם, למרות חשיבותו הרבה של ספר זה ונקודות החוזק הרבות שלו, הוא אינו חף מבעיות. כבר מתחילתו של הספר חולקת המחברת עם הקוראים את העובדה שהיא כותבת את ההיסטוריה של הפוליטיקה ושל הזירה המפלגתית הכורדית בסוריה בעיצומה של מלחמת אזרחים המשתוללת במדינה ועל רקע התגבשותה של כורדיסטאן הסורית כיחידה טריטוריאלית אוטונומית הנבנית בד בבד עם קריסתה של המדינה הסורית, מי שדיכאה את המיעוט הלאומי הכורדי במשך עשורים ארוכים. האירועים בסוריה טרם הגיעו לסיומם, ואין יודע לנבא מה יעלה בגורל הישות הכורדית-הסורית עולת הימים. עם זאת, הדרמה המתחוללת ברקע הדברים והערפול החלקי שהיא גוזרת עליהם הם שעושים את מחקרה של אלסופ מעניין ורלוונטי וגם מושך במיוחד עבור הקוראים (ומן הסתם אטרקטיבי גם להוצאה לאור).

אלא שבכך בדיוק טמונה הבעיה. לכל אורכו של הספר קשה להשתחרר מהתחושה שנקודת החולשה המרכזית שלו, ואולי שהכשל היסודי בו טמונים באבני הבניין היסודיות של כל מחקר היסטורי דווקא – בהגדרות הזמן והמרחב. מחקר זה הוא בראשיתו מחקר פוליטי-היסטורי טוב וקולח, אך עם התקדמותו על ציר הזמן, בעיקר בפרקיו האחרונים, הוא נקלע לבעיה שזרעה נטמנו כבר בתחילתו: הכתיבה מתוך אירוע דרמטי כל כך, שהוא שיא ומיצוי של התהליך ההיסטורי של התגבשות

התנועה הלאומית הכורדית בסוריה ומימוש של ריבונותה, תהליך שהמחברת עומדת עליו בהרחבה בספרה, היא מלכודת הממתנה לקורבנה. מעבר לבעיה שבהיעדר פרספקטיבה היסטורית לבחינת האירועים, אם ההווה, שהוא בהגדרתו נקודת סיום מתהווה ודינמית, הוא נקודת הסיום של פרק הזמן שהמחקר עוסק בו, הספר נותר בלי נקודת סיום ממשית. התחושה המטרידה העולה בעקבות זאת היא של צמצום ההיסטוריה המורכבת והארוכה של הפוליטיקה הכורדית בסוריה, המוצגת כהסבר יחיד ומחייב לאירועי הימים הללו ולהצלחה שנוחלים הכורדים על רקע התפוררות מדינת הלאום הסורית. עובדה זו מעמעמת במשהו את חוזקו של החלק ההיסטורי של המחקר ומותירה רושם כי המחברת חוטאת בקריאת ההיסטוריה הכורדית בסוריה לאחור, מתוך נקודת הסיום הידועה לה, קרי נקודת הסיום החמקמקה והבעייתית של ההווה, שלא הייתה ידועה, מן הסתם, לאיש ממושאי מחקרה בעת פעולתם.

לצד הצרימה בתיחום הזמן, מלווה את הקריאה גם צרימה באשר לתיחום מרחב המחקר. אמנם המחברת מתארת את הזירה המפלגתית הכורדית במדינת הלאום הסורית, ובהמשך בחבל האוטונומי של כורדיסטאן הסורית, אך נראה שהיא מחטיאה את הזירה הרחבה של 'כורדיסטאן הגדולה', שגם בה – ואולי בעיקר בה – מבקשים הכורדים של סוריה לפעול. עצם שמו של החבל הכורדי הצעיר בסוריה, 'רוואבה' ('מערב', היינו חלקה המערבי של 'כורדיסטאן הגדולה') מעיד כאלף עדים שהעיניים הכורדיות נשואות למסגרת השתייכות לאומית פן-כורדית וממחיש את המגבלה שבתיחום מרחב המחקר לסוריה לבדה. גם הקשרים הענפים שמנהלות התנועה הלאומית הכורדית בסוריה והמפלגות הכורדיות במדינה עם הכורדים בתורכיה, ובמיוחד עם 'מפלגת הפועלים הכורדיסטאנית' (PKK) מתורכיה, ממחיש מהי נקודת הייחוס המשמעותית יותר של הכורדים בסוריה. מכאן עולה אפוא שאלת יסוד כבדת משקל שראוי היה שתקבל ביטוי בספרה של אלסופ: האם על המחקר האקדמי לקבל את המסגרות הטריטוריאלי-לאומיות כפי שהן, או לנתח את צמיחתן של התנועות הלאומיות הכורדיות בכל מדינות הלאום שהן נמצאות בהן כמארג אחד ובקטגוריה ניתוחית אחת, זו של 'כורדיסטאן הגדולה'? דווקא בעת כזאת, שבה למרות הסיכונים והקשיים (וגם המחלוקות והפיצולים, כפי שמתגלה בעת האחרונה), מתרבים הדיבורים על כורדיסטאן הגדולה, נדמה כי אלסופ מחמיצה בכך את זווית הראייה של מושאי מחקרה, הפעילים הכורדים בסוריה, ובוחרת בפרטיקולריות הכורדית בסוריה על פני המסגרת הכורדית הרחבה. גם בסופה של הקריאה בספר לא הצלחתי להשתכנע לחלוטין שהצדק עמה.

מסוגיה אחת מעניינת במיוחד שהייתה עשויה להוסיף נדבך מעניין לסיפור הכורדי בסוריה, מתעלמת המחברת לחלוטין בספרה: איך נוהגים הכורדים ואיך נוהגות מפלגותיהם במיעוט הדתי היזדי הגדול למדי בתוך האוכלוסייה הכורדית (כ-40,000-

50,000 נפש על פי רוב ההערכות). זוהי סוגיה מעניינת של 'מיעוט בתוך מיעוט', והיא מעניינת במיוחד על רקע אירועי קיץ 2014 בסינג'אר שבצפון עיראק, עת הייתה המיליציה הכורדית-הסורית, YPG, הראשונה והיחידה כמעט שהתייצבה לחילוץם ולהצלתם של כ-100,000 היזידים הנצורים על פסגותיו של רכס סינג'אר מאימי לוחמי המדינה האסלאמית. גם אם אירועים אלו אירעו בזמן שהספר ירד אל מכבשי הדפוס, ואף אחרי כן, מעורבות זו של הכוחות מרוז'אבה בחילוץם של היזידים אל מעבר לגבול, במקומם של כוחות הפשמרגה של כורדיסטאן העיראקית שהיו מחויבים לביטחונם, לכאורה, היו דרמטיים וחשובים דיים כדי להמחיש את חשיבותו של עיסוק, ולו מזערי, בסוגיית היחסים בין הכורדים לבין המיעוט היזידי בסוריה ובעיראק. עיסוק כזה היה יכול להוסיף נדבך של מורכבות להבנת המתח שבין מיעוט לרוב ולהבנת הדינמיקה של הפיכה נסיבתית של המיעוט לרוב.

מבחינה טכנית יש לציין כי הספר, למרות היותו כתוב היטב וקולח ברוב חלקיו, מודפס בגופן קטן ובריווח קטן במיוחד בין השורות, עובדות המקשות מאוד את הקריאה בו. לכאורה מדובר בסוגיה טכנית שולית ומשנית, ואינני יודע מה היו השיקולים שהנחו את ההוצאה בבחירות האלה בעיצוב הספר ובהתקנתו לדפוס. בין שהיו אלו שיקולים של חיסכון בהוצאות ובין שהיה זה שיקול עיצובי שנבצר מבינתי להבינו, מדובר בהחלטה אומללה שרישומה ניכר בכל שלבי הקריאה, והיא מותירה טעם מריר בפי הקוראים ומעיבה במקרים רבים על איכותו של המחקר. לסיכום, ספרה של אלסופ הוא תרומה מבורכת למחקר על הכורדים בסוריה, תחום מחקר שנותר בלתי מטופל עד כה, ובשל הנסיבות הפוליטיות המתהוות באזור, יש להניח שהוא עתיד להתרחב בשנים הקרובות. למרות כמה כשלים נקודתיים שהצבעתי עליהם בסקירה, הספר מצייר תמונה רחבה ומורכבת, ראשונה מסוגה, של הזירה המפלגתית הכורדית בסוריה, על מורכבויותיה ופיצוליה ועל הסולידריות המרשימה שלה ויכולתה 'לצופף שורות' ברגעי מאבק ומשבר. משום כך ספר זה הוא תרומה חשובה בעיניי מצוין למחקר על הכורדים בסוריה ובמידה מסוימת, אם גם פחותה ממה שהייתה רוצה המחברת לחשוב, גם להבנה של הצלחותיהם האחרונות. לא פחות מכך, הספר יכול וצריך להיות נקודת מוצא טובה להעמקה נוספת בסוגיות החורגות מן המרחב הפוליטי-מפלגתי הכורדי אל סוגיות חברתיות, תרבותיות וזהותיות נוספות.

עידן בריר